

MÜSLÜMANLIKTA İNANÇ TEMELLERİ

I

ALLAHI TANIMAK

«Bil ki yoktur Tapacak Tanrıdır.
ancak..» [1] -- Âyet --

I — Semavi dinlerin hepsinde olduğu gibi müslümanlıkta dahi en büyük esas; Allah tealânın varlığına ve birliğine ve hiç bir hususta ortağı ve benzeri bulunmadığına inanma tarzile müslümanlıktaki inanma tarzı arasında fark vardır. Yahudilik Celâl ve tenzihde ifrata düşmüş ve Hristiyanlıkta da cemel ve teşbih galib bulunmuş olmakla bunların ikisi iki nihayeti teşkil eylemiş; kemal ve itidal ise müslümanlıkta tecellî etmiştir. Ehli sünnet denilen ve müslümanlığın en doğru telâkkisi üzere hareket eden zümrenin; Sofilerin son tabakalarını teşkil eden **vücudiye** ve Allah'da sıfat kabul etmeyen **Mutezile** ve ülûhiyeti tamamilen inkâra saplanmış olan bazı felâsefe ve saire gibi muhtelif mezhep ve meslekler erbabına muhalif bulunan gidişleri ve Allah'a inanışları hakkında müstakil kitaplar yazılmış ve bunlarda iman ve itikadımızın maddeleri birer birer sayılmıştır.

Müslümanlık, inanış hususunda başlıca iki büyük esasa dayanır; biri hakikî mabud olan Allah'dan başka bir

Tanrı bulunmadığını kabul etmek; diğeri de **Muhammed** (S. A. M.) in **Allah** tarafından insanlara gönderilmiş bir **Peygamber** olduğuna inanmaktır. Bu iki noktaya kalbîle inanmakla beraber bunları dil ile söylemek te şarttır.

Ehli sünnet zümreleri içinde bu iki noktaya namaz ve oruç gibi ibadetleri de katanlar vardır. Yani bunlarca: **Allaha** inanmak demek; **Allahdan** başka tapılmağa lâayık bir **İlâh** bulunmadığına kalb ile inanmak ve bunu dil ile söylemek bir de namaz ve oruç gibi ibadetleri yapmaktır.

II -- **Allahın** varlığı bizim varlığımız gibi zaman ve mekân ile mukayyed olmayıp cisim ve cevher dediğimiz varlık dereceleri ile de mukayyed değildir. Onun varlığı bizim bildiğimiz varlıklara benzemez. Onun benzeri olan bir mevcut yoktur. [1] Onun varlığının evveli olmadığı gibi âhiri de yoktur. Başlangıçsız bir evvel ve sonsuz bir âhir odur. İç ve dış da odur. Bizim, çocuklarımızdan evvel ve babalarımızdan sonra oluşumuz nisbî ve izafî bir evvellik ve âhirliktir. **Allahın** evvel ve âhirliği; zâhir ve batınlığı [2] izafî ve nisbî değildir ve bu vasıflar onda mutlaklıktır. **Allah** teâlânın hiç bir veçhile ve hiç bir surette yaratılmışlara benzerliği yoktur. Uzaklık ve yakınlık cisimler arasında tasavvur edilebileceğinden cisim olmayan zaman ve mesafenin hududu üstünde bulunan **Allah** teâlâ, uzaklıkta yakın, ve yakınlıkta uzaktır. İnsana şah damarlarından yakın [3] olmakla beraber bizden çok yüksek ve müteâlîdir. Onun bize yakınlığı mekânî bir yakınlık değildir. Her ne-

[1] ایس کمثلہ شی الایة 42×11

[2] هو الاول والآخر والظاهر والباطن الایة 3×50

[3] ونحن اقرب اليه من جبل الورد الایة 16×50

reye gidersek bizim ile beraberdir [1]. Üç kimse konuşurken dördüncüsü ve beş kimse konuşurken altıncısı odur [2].

Yaratılmışlardan ayrıdır [3]. (Vücudiye) nin dediği gibi **Allah**, bu kâinatın içinde ve bu kâinat ta **Allah'ın** içinde veya kâinat **Allah'ın** vücudunun yayılmasından ibaret değildir. Onda kendisinden başka bir varlık bulunmadığı gibi kendisinin gayrısı olan varlıklarda da o, yoktur. Onun varlığı söz ile görünmez ve el ile tutulmaz; akıl ile bilinir. Bu, varlığının başı ve sonu olmayan vücut, Mutezilenin dediği gibi sıfatsız veya bu vücudun sıfatları zatının aynı değildir. Zatından ayrılmamakla beraber zatının aynı değildir. Zatından ayrılmamakla beraber zatının aynı olmayan Diriliği, gücü yetmesi, işitmesi, görmesi, bilmesi, dilemesi, söylemesi ve yaratması ve bu sıfatların hepsinin ayrı ayrı tealluk ettiği yerler vardır. Gücü yetmesile her nesneyi var etmiş ve etmekte bulunmuş olduğu gibi işitmesile kul-larının ve bütün yaratılmışların seslerini ve sözlerini duyar ve işitir; görmesile görünen ve görünmiyen şeyleri görür; bilmesi ile bizim içimizi ve dışımızı, büyük küçük her nesneyi bilir. Dilemesile her ölen ve olan şeyleri diler, söylemesi ile de kullarına emir ve nehiylerini bildirir. Varlığının başı ve sonu olmadığı gibi kendisinde her veçhile bir birlik ve tamlik vardır. Vücudu, zatının muktezası olan bu varlık kendi kendine vardır. Her şeyi var eden odur. Her varlık, onunla vardır, o, kimseden doğmuş değildir. [4]

III — Bizden evvelki insanlara gönderilmiş olan peygamberlerin hak sözlerini o insanlar dinlemiyor ve ellerini

[1] وهو مومكم انما كنتم الآيه 4×57

[2] ما يكون من من نجوى ثلثة الآيه 58×7

[3] بائن عن خلقه... احياء علوم-كتاب قواعد العقائد وقوت القلوب.

[4] لم ياد ولم يولد 11×3

ağızlarına götürerek peygamberlere susmak işareti veriyor ve bu hak sözlere açıktan açığa inanmayacaklarını ve şek içinde bulunduklarını söylüyor idiler. Peygamberler bunlara: «yeri ve gökleri yaratan Allahda (Allahın varlığında) şekmi var?..» diye bunların inkârlarını ve küfürde ısrarlarını hayretle karşılıyorlardı [1]. Hakikaten **Gazalî**nin dediği gibi [2] insan; fitratan **Allahı** itiraf etmekte ve **Allaha** iymanı kendisinde bulunmaktadır. **Şehristanî**, **Gazalî**, **Ebu Nuaymı isfahanî** ve **Molla Sadrayı Şirazî** gibi âlimler, **Allaha** iymanın insanda fitrî olduğuna kaildirler. İymanın insanlarda fitrî olduğuna şu: «Ya **Muhammed..** yüzünü dine çevir.. yani o dine çevir ki **Allah**, nası o din üzerine yaratmıştır. Ve o din **Allahın** fitratıdır..» [3] âyetile «eğer onlara; gökleri ve yeri yaratan kimdir?.. diye soracak olursan, Elbette **Allahdır..** diyeceklerdir..» [4] âyeti delâlet eder.

Kelâm» itimile uğraşan âlimler, sanı olan **Allahın** varlığını ve birliğini aklı deliller ile isbat etmektedirler. Her ne kadar yine **Gazalî**nin dediği gibi kelâm delillerile sanı isbata kalkışmak bir ağacı yere kakmak ve kuvvetlendirmek için üzerine balyoz ile vurmağa benzer ki bu suretle

[1] الم يأتكم نبؤالذين من قبلكم قوم نوح وعاد وثمود والذين من بعدهم لا يعامهم الا الله جاءتهم ورسولهم بالبينات فردوا ايديهم في افواههم وقالوا انا كفرنا بما ارسلتم به وانا لى شك مما تدعوننا اليه مريب. قالت ورسولهم افى الله شك فاطر السموات والارض الآية 9-10×14

[2] وذلك مما يحصل في الصبي بغير برهان فمن فضل الله سبحانه على قلب الانسان شرحه في أول نشوه الايمان في غير حاجة الى حجة و برهان. كتاب قواعد العقائد 1307 İstanbul

C 1 S 92 Âlem matbaası

[3] فاقم وجهك للدين حنيفاً فطرت الله التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله ذلك الدين القيم ولكن اكثر الناس لا يعلمون. 30×30

[4] ولئن سألتهم من خلق السموات والارض... الآية 29×61

takviye ekseriya, yere saplanacak ağacın parçalanmasına sebep olur. [1] Bunlarla beraber biz burada kelâmcıların isbatı sâni hususundaki delillerinin en meşhurunu söyleyebiliriz:

Herkes bilir ki varlığı kendinden olmayan ve evvelce yok iken sonradan var olan bir varlığın var olabilmesi için bir sebep lâzımdır. Sebepsiz yaprak bile kıpırdamaz. Bu gördüğümüz âlemin varlığı kendiliğinden değildir. Bunun için var olması bir sebebe muhtaçtır.

Her var olanın var olduğu andan önce veya daha sonra var olması mümkündür. Meselâ elli atmış yıl önce doğmuş olan bir kimsenin elli-atmış yıl önce değil de beş altı yıl önce doğmuş olması elbette tercih ve tahsis kuvvetine malik bir müessir sebebin tesiri neticesidir.

İçinde biz de bulunduğumuz şu âlemin sonradan var olmuş bulunduğunun delili de şudur:

Bu âlem, hareket ve sükûndan ibarettir; bu âlemde hareket ve sükûn eksik değildir. Bunlar ise gördüğümüz ve bildiğimiz vechile ezeli olmayıp sonradan olmaktadır. Böyle hareket ve sükûndan ibaret olan âlem de elbette sonradan olmuş ve ezeli olmamış olur.

Bunu biraz daha açmak istersek deriz ki: âlemin hareket ve sükûndan ibaret olduğu gözle görüldüğünden bunu isbata iüzum yoktur. Her gördüğümüz nesne ya sakin veya müteharriktir. Sakin veya müteharrik olmayan hiç bir nesne yoktur. Bu hareket ve sükûnun da sonradan olduk-

[1] وبنی ان یحرس سمعه من الجدل والکلام غاية الحراسة فان ما يوشوشه الجدل اكثر مما يهد وما يفده اكثر مما يصلحه بل تقوته بالجدل تضاهى ضرب الشجرة بالمدقة من الحديد رجاء تقويتها بان تكسر اجزائها وربما يفتتها ذلك ويفسدها وهو الاغلب. قواعد العقائد و C 1

ları göz ile görülür. Hareket etmekte olan bir cismin hareket ettiğini ve her an o cisim üzerinde hareketin sonradan var olduğu; var ola durduğu görüldüğü gibi nihayet delk-ü-temas ile bu hareketin sükûne inkılâp edeceği ve hareketin neticesinin sükûn olacağı ve bu sükûnun da bir hareket neticesi olduğu yani sonradan var olduğu görülür.

Böyle hareket ve sükûnun varlıkları biri birinden önce ve sonra olduğundan bunların ezeli olmadıkları sabit olmuş olur. Bu sonradan var olan nesnelerden ibaret olan âlemin de sonradan var olmuş olması lâzımdır. Çünkü bu âlem, sonradan var olmamış olsaydı, yani yani bu âlemin varlığının başı olmaya idi bu âlemi teşkil eden ya hareket veya sükûnun kendilerinden evvel ileriye doğru; başsızlığa doğru uçsuz bucaksız bir çok hareketler ve bir çok sükûnlar bulunmak ve bunun neticesi olarak ta sonradan var olanların ileriye doğru uçsuz ve bucaksız sonradan var olanlara doğru gitmeleri ve bu günde ve bu anda sonradan var olduğunu gördüğümüz hareke veya sükûnlara nevbet gelmemek ve başka bir tabirle bunların bu gün ve bu an olmamaları gerekirdi. Mâdem ki bu günde ve bu anda bunlar olmakta ve bu âlemi teşkil etmekte bulunuyorlar; bu âlemin varlığının başı da var olmuş olur. Bunun için, bu âlemin varlığının başı da var olmuş olur. Bunun için, bu âlemi var eden ve varlığını başladığı zamana tahsis eyleyen bir müreccih ve bir sebep olmak lâzımdır ki o müreccih ve o sebep, âlemi yoktan var eden **Allah** teâlâdır.

IV. — **Kur'an**, bu hususta, herkesin göreceği ve anlayacağı açık açık deliller göstermektedir: dünyanın ve dünyadaki eşyanın biri birile makul surette bağlanmış ve bunlarda birer gaye ve maksad gözetilmiş olması ve nihayet bunların hepsinin insanın bütün hayatî ihtiyaçlarına

tekabül ettirilmiş bulunması herkes tarafından görülmekte ve bilinmekte olduğundan Kur'an; bu deliller üzerine dikkat nazarımızı çekmektedir. Büyük islâm âlim ve ieylesof-larından **İbni Rüşd** bütün kâinatın insanın menfaatına uygun oması deliline inayet delili diyor. [1]

Bir de yumurtanın canlanması veya ilk hücreden hayatın başlaması gibi cansız nesnelerin hayata başlangıç olmaları deliline de **Kur'an** dikkat nazarımızı çekmektedir ki **İbni Rüşd** bu delile ihtira' delili demek ve bu delilleri diğer feisefi ve cedelî delillerden daha kuvvetli bulmaktadır.

Âlemede mevcut olan nesnelerin insanların menfaatlarına uygun bulunması rast gele bir iş olmayıp bunların irade ve merhamet sahibi bir zatın eseri olduğu aşikârdır. Hayattan mahrum olan bir suyun hayata başlangıç olması [2], hayatı elinde tutan ve istediğine bu hayatı veren bir zat bulunduğunu göstermektedir.

Inayet delili ile **Allah** teâlânın kendisinin varlığına delil olarak gösterdiği âyetlerden bazıları şunlardır:

«Yer yüzünü döşey ve dağları (yer sarsıntısı olmamak ve yer sallanmamak için) kazık kılmadık mı?.. Sizi çift çift yaratmadık mı? Uykunuzu istirahat ve geceyi örtü yapmadık mı? Gündüzü hayatınızı temin etmenize müsait eylemedik mi? **güneşi** daima yanan bir kandil yapmadık mı?... yağmur yağdırıp yerden otları ve dâneleri bitirmedik mi?...» [3]

[1] الكشف عن مناهج الأدلة عن عقائد الملة

[2] اولم ير الذين كفروا ان السموات والارض كانتا رتقا ففتقنهما وجعلنا من الماء كل شيء

حي افلا يؤمنون 30×21

[3] الم نجعل الارض مهاداً والجبال اوتاداً وخلقناكم ازواجاً وجعلنا نومكم سباتاً وجعلنا الليل لباساً وجعلنا النهار معاشاً وبنينا فوقكم سبْعاً شداداً وجعلنا سراجاً وهاجاً وانزلنا من المعصرات ماءً ثجاجاً لنخرج به حياً ونباتاً الآية 6×78

«Göklerin ve yerin yaratılmasında ve gece ve gündüzün ardı ardınca gelip gitmesinde, insanların menfaatleri hesabına denizde gemilerin (şuraya buraya) gitmesinde ve **Allahın** gökten su indirip yer yüzünü ölümünden sonra diriltmesinde ve onun üzerinde her nevi hayvanları yaymasında ve rüzgârları türlü türlü cihetlerden estirmesinde ve yer ile gök arasında asılı kalmış olan bulutlarda akli yerinde olan kimseler için büyük nişaneler vardır.».. [1] Bu bapta daha bir çok âyetler mevcuttur.

İhtira' delili olmak üzere de: «kadının rahmine dökülen bir damla suyu siz mi yoksa biz mi yaratıyoruz?...» [2] «yere ektiklerinizi siz mi bitiriyorsunuz, biz mi?. Dilesek onları biz, dane tutmaz bir ot yaparız....» [3] âyetleri getirilebilir.

Esasen bu deliller tabii ve umumî olduğundan peygamberler, âlemi yaratan bir **Allah** vardır diye değil; kulluk edilmeğe lâyık yalnız **Allahdır** diye insanları tevhide çağırışlardır.

Kelâm ve cedel ile yapılan ve isbât edilen **Allah**; kendimizin akıl ve mantıkımızla yaptığımız yapma bir ilâh olacağından yalvarmak ve lûtf-u keremini dilemek ve ibadet etmek zamanında bu yapma ilâha kalbimizde teveccüh husule gelmez. Bu bapta **Muhyiddini Arabî'nin** (El-fütuhat-

[1] ان في خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار والفلك التي تجري في البحر بما ينفع الناس وما انزل الله من السماء من ماء فاحيا به الارض بعد موتها وبث فيها من كل دابة وتصريف الرياح والسحاب المسخر بين السماء والارض لآيات لقوم يعقلون 164×2

[2] افرأيتم ماء تؤنء اتم تخلقونه ام نحن الخالقون 58×56

[3] افرأيتم ما تحرثونء اتم تزرعونه ام نحن الزارعون لئن شاء لجعلناه حطاماً فظنتم

مفكهمون 65×56

el-Mekkiye) sinde [1] (**Fahrüddini Razî**) nin (**Farganahî Resîd**) namında bir tilmizinden nakleylediği şu hikâye, ibret nazariye bakılmağa değer:

Hükümdar, zamanın âlimi olan **Fahrüddin**'i öldürmek üzere habsetmiş ve **Fahrüddin**'in bu hükümdar elinden kurtulmak ümidi kalmamış idi. İşi **Allaha** kalmış olan bu zat, Hükümdarın elinden kurtulmak için bütün kuvvetile **Allaha** iltica etmek istemiş ise de **Allah**'ın varlığını ve birliğini isbat için kelâmcıların ortaya atmış oldukları cedelî şüpheler etrafını sarmış ve bir türlü bunlardan yakayı sıyıramamış olduğundan mahbesde kalışı uzamıştı. Bir gece ki o gecenin sabahında hayata veda edeceğini bekliyordu bütün kelâmî şüphelerden kendini çekerek herkesin bildiği **Allah**'a teveccüh etmiş ve sabah olmadan mahbesden çıkartılıp muhakkak olan ölümden kurtulmuştu.

Molla Sadrayı Şirazî de **Esfarî Erbaa** sında: Hakkı bilmek insanların fıtrat ve cıbilliyetleri muktezasındandır. Nazarî ve fitrî olan; bu fitrî marifeti bilmek be anlamaktır.» diyor [2].

Bir acem şairi de **Allah**ın varlığı hakkında delil getirmeyi kandil ile **güneşi** aramağa kalkışmak kabilinden sayıyor. [3]

Celâleddini Rumî dahi: **Güneş**'in varlığının delili **güneş**'in kendisidir. **Güneş**'in varlığına delil arayacak olur-

[1] Birinci cildin bakiyyesi S 635 — 636 1293 Mısır basması.

[2] دانش حق نفوسرا فطریست — دانش دانشست کان فکریست

[3] هرکه حق را دلیل میکوید — بچراغ آفتاب میجوید

san güneş'in kendinden yüzünü çevirme..» demektedir. [1]

Bu bahis **Aziz Mahmut Hüdaî'nin:**

Zuhuru perde olmuştur zuhûra

Gözü olan delil ister mi nûra?!

Eeytile bitirmek yerinde olur.

[1] آفتاب آمد دلیل آفتاب
کر دلالت باید از وی و ومتاب